

H. Németh István

VÁROSOK A CSŐD SZÉLÉN?

*A magyarországi szabad királyi városok eladósodásának
hátteréhez**

Bevezetés

A kora újkori várostörténet-írásban a városok fejlődését korábban meglehetősen sötétre festették, a szerzők főként a gazdaság és a városiasodás elmara-
dását hangsúlyozták. E szemlélet kialakulásában döntő szerepe volt Szűcs Jenő
1963-ban megjelent németnyelvű tanulmányának, amely a magyar városfejlő-
désnek sokáig az egyetlen tézisszerű összefoglalását nyújtotta a kutatás számá-
ra. A tanulmány alapjait Szűcs saját középkorra vonatkozó kutatásai, a nyugat-
és kelet-európai gazdasági munkamegosztáson alapuló szemlélet, valamint a
Szűcs által nagymértékben felhasznált egykori országgyűlési törvények, városi
statútumok és kiadott források, illetve a városokról rendelkezésre álló 18. szá-
zadi állapotleírások jelentették. Szűcs Jenő alapvető érdeme, hogy a magyaror-
szági városfejlődést makroszinten helyesen láttatta: bemutatta a nyugat-euró-
pai és a magyarországi városfejlődés alapvető eltéréseit, a magyarországi váro-
sok csökkent fejlődési képességeinek okait és következményeit.¹ A magyaror-
szági városok gazdasági szerepét azonban valójában az ország adottságaihoz
mérten kell megítélni, és e tekintetben már egészen más képet nyerhetünk e
közép- és kisvárosok gazdasági és társadalmi képéről.

Az utóbbi évtizedekben az utóbbi szemléletet tükröző objektívebb megkö-
zelítés nyert teret. Egyrészt a magyar városokat immár nem rendi (vagyis feu-
dális jogállásuk), hanem településföldrajzi, gazdasági alapon kezdték szemlél-
ni.² E szemléletváltásnak köszönhetően a kutatások már nem azt emelték ki,
hogy a korabeli városhálózat mennyire ritkás, hanem a térség, bár kis lakossá-
gú de mégis városias településeinek fejlődését. Az Oszmán Birodalom által rész-
ben elfoglalt, illetve a Habsburg tartományokhoz csatlakozott, vagyis politikai-
lag megosztott Magyar Királyság gazdasági és politikai megítélése is jelentős
mértékben változott, mivel a mikroszinten folytatott vizsgálatok egy más, gaz-

---

* A kutatás a Habsburg Történeti Intézet, valamint az OTKA (K 68914, K 83731) támogatásá-
val valósult meg.

¹ *Szűcs Jenő*: Das Städtewesen in Ungarn im XV–XVII. Jh. In: La Renaissance et la Réfor-
mation en Pologne et en Hongrie, 1450–1650. Szerk. Székely György–Fügedi Erik. (Studia historica
Academiae scientiarum Hungaricae 53.) Bp. 1963. 97–164.

² A korszakra összefoglalóan l.: *Bácskai Vera*: Városok Magyarországon az iparosodás előtt.
Bp. 2002.

daságilag jóval erősebb, prosperálóbb gazdasággal rendelkező ország képét mutatták. Ez utóbbi vizsgálatok elsősorban Szakály Ferenc és Gecsényi Lajos nevéhez fűződnek. Ők tárták fel azt a kereskedelmi mechanizmust, amely az oszmánok fennhatósága alá került települések, illetve a Habsburgok által uralt Magyar Királyságban maradt városok közötti intenzív gazdasági kapcsolatokon keresztül működhetett csak. A szemben álló két hatalom fennhatósága alatt álló területek kereskedelmi forgalomba került állapotállománya ugyanis közvetlenül nem juthatott el az osztrák tartományokba vagy a német területekre. E kapcsolatháló elemei azok a kisebb városok és kereskedelmi csomópontok voltak, amelyek szerepét a kvantitatív források nem voltak képesek kimutatni.³ Másrészt a városi fejlődés politikai tényezőinek megítélése és értékelése szintén előrehaladt. Az eddigi erősen Habsburg-ellenes történelemszemléletet felváltotta az osztrák örökös tartományok és a Magyar Királyság egymásra utaltságát, a sorozatos politikai kompromisszumokat hangsúlyozó történeti irányzat.⁴ Ez utóbbi szemlélet a várospolitikai megítélését is árnyaltabbá tette, így a kutatások elsősorban a várospolitikai döntések hátterében a birodalmi és európai okokat keresik, és nem csupán a bécsi udvar elnyomó intézkedéseiként értékelik azokat.⁵

E paradigmaváltás ellenére nem tagadhatók azok a jelenségek, amelyeket a magyarországi városok erős válságának tekinthetünk: a 17. század végétől a szabad királyi városok korábbi érintetlen önkormányzati jogait erősen korlátozták, a városok adófizetési képességei jelentősen visszaestek, lakóik gazdasági tevékenysége a 17. század válságjelenségeinek hatására visszaesett, bevételeik csökkentek. A válságjelenségeket azonban nem lenne helyes helyi jelenségként értékelni, hiszen a környező államok városaira általánosan jellemző volt, az állami beavatkozást pedig nem csupán e régió, hanem – a holland tartományok kivételével – egész Európára nézve általánosnak tekinthetjük.⁶ E válságjelenségek egyike a városok eladósodásának növekedése, amelynek sokféle összetevője volt: az adófizető-képesség erős csökkenése, a városi gazdálkodást sújtó adóterhek növekedése, a 17. századi hadjáratok, valamint a Rákóczi-sza-

³ *Gecsényi Lajos*: Az Edlaspereg-ügy. A magyar kereskedők bécsi kapcsolatai a 16. sz. első felében. *Történelmi Szemle* 35. (1993) 279–295.; *Gecsényi Lajos*: Bécs és a hódoltság kereskedelmi összeköttetései a 16. században. Thököly Sebestyén felemelkedésének hátteréhez. *Századok* 129. (1995) 767–790.; *Gecsényi Lajos*: „Turkish goods” and „greek merchants” in the Kingdom of Hungary in the 16th and 17th centuries. *Acta Orientalia* 60. (2007) 55–71.; *Szakály Ferenc*: Zur Kontinuitätsfrage der Wirtschaftsstruktur in den ungarischen Marktflecken unter der Türkenherrschaft. In: *Die wirtschaftliche Auswirkung der Türkenkriege*. Szerk. Othmar Pickl. (Grazzer Forschungen zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte 1.) Graz 1971. 235–272.; *Szakály Ferenc*: Gazdasági és társadalmi változások a török hódítás árnyékában. (História Könyvtár. Előadások a történettudomány műhelyéből 5.) Bp. 1994.; *Szakály Ferenc*: Mezőváros és reformáció. Tanulmányok a korai magyar polgárosodás kérdéséhez. Bp. 1995.

⁴ *Pálffy Géza*: A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században. Bp. 2010.

⁵ *H. Németh István*: Várospolitikai és gazdaságpolitika a 16–17. századi Magyarországon. A fel-ső-magyarországi városszövetség. 1–2. köt. Bp. 2004.

⁶ Összefoglalóan lásd: *H. Németh István*: Az állam szolgái vagy a város képviselői? A központosuló várospolitikai hatásai a soproni politikai elit átrendeződésére. *Soproni szemle* 61. (2007) 125–141., 125–127.

badságharc által okozott károk. Ezek közül e tanulmányunkban a jelenség leírását kívánjuk érzékeltetni azzal, hogy néhány város esetében bemutatjuk, hogyan nőtt a városok adóinak mértéke, ennek következtében milyen eladósodási folyamat indult el, és – ha erre forrásaink lehetőséget nyújtanak –, hogyan hatott a korszakban tapasztalható gazdasági visszaesés a városok polgárainak adófizetési képességeire.

Az eladósodás kezdeti folyamatai, a városi adózás változásai

A 16–17. század folyamán a szabad királyi városok és néhány kiváltságolt királyi mezőváros polgárságára a királynak, mint földesuruknak járó census (földbér), valamint a kamarahaszna (lucrum camerae) adófajták mellett a legnagyobb súllyal az országgyűlés által megszavazott, de a kamarák, a 17. században a nádor javaslata alapján meghatározott összegű hadiadó (taxa) nehezedett. A census összegét az uralkodó, illetve a Magyar Kamara állapította meg, de ennek ellenére nagysága évtizedeken keresztül nem változott, e bevételt csak a városok számának növekedése emelte meg. A census összege olyannyira nem volt jelentős (városonként csupán néhány száz forint), hogy fizetéséről a 17. századig meg is feledkeztek, és csupán a bécsi központi kormányzati szervek pénzüisége idején elevenítették fel.⁷ A középkori módszert alkalmazva a taxába ekkor is beleszámították a kamarahaszna (lucrum camerae) adót, olyannyira, hogy a városoktól, ha nem volt országgyűlés, a kamarahasznát általában nem szedték be külön. A 16. század végén a kamara éppen emiatt a kamarahasznából megpróbált olyan állandó adót kreálni, amelynek összege szinte a taxáéval vetekedhetett volna, ami azonban ekkor még nem sikerült.⁸

A hosszú török háború alatt az adóterhek a szokásosnál is magasabbak lettek, és mivel szinte minden évben összehívtak országgyűlést, ezért állandó teherré vált.⁹ A háborút követően (részben a török háború okozta katasztrofális pénzügyi helyzet miatt is) a magyarországi városok adóterhei – más tartományok városaihoz hasonlóan – azonban nem csökkentek, sőt adóztatásukat a központi kormányzat az országgyűlésektől függetlenné kívánta tenni.¹⁰ A váro-

⁷ Nagy István: A Magyar Kamara adóigazgatási tevékenysége a XVI–XVII. században. Levéltári Közlemények 66. (1995) 29–51., 43–47.

⁸ Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Hoffinanz Ungarn (HKA HFU) RN 57. 1590. július fol. 1016., 1032. Bécs, 1590. július 4. A tervezet szerint összesen 11 850 forint jövedelemhez juttatta volna a kamarákat. Vö.: Magyar Országos Levéltár (MOL), Magyar Kamara regisztratúrája, Szepesi Kamara levéltára, Benignae resolutiones (E 21) 571. köt. fol. 97. 1590. május 10.; Nagy I.: A Magyar Kamara adóigazgatási i. m. 44.

⁹ Németh I.: Várospolitikai i. m. 1. köt. 234–243.; Magyar országgyűlési emlékek. Monumenta comitialia regni Hungariae. Szerk. Fraknói Vilmos (1–8. köt.), Fraknói Vilmos – Károlyi Árpád (9–12. köt.) (Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek 3. osztály. Monumenta comitialia. Országgyűlési emlékek) Bp. 1874–1917., 8–10. köt. passim; Magyar Törvénytár, Corpus Juris Hungarici. Szerk. Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen. Bp. 1899. 1597:17., 19., 1600:4. § 4.

¹⁰ Franz Quarthal: Landstände und landständisches Steuerwesen in Schwäbisch-Österreich. Stuttgart 1980. (Schriften zur südwestdeutschen Landeskunde 16.) 117–219.; Robert J. W. Evans: Das Werden der Habsburgermonarchie 1550–1700. Gesellschaft, Kultur, Institutionen. Wien–Köln 1989.; Thomas Winkelbauer: Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses

sok taxáját eleinte nem látványos emelésekkel, csupán ezer forintokkal, de állandóan növelték. Másrészt a bécsi Udvari Kamara arra törekedett, hogy a városokat állandóbb adófizetésre fogja: a kamara 1612-ben az előző évihez hasonló összegű, de a rendek által meg nem szavazott taxát követelt. Ez azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy „*az a gyakorlat jön szokásba, hogy ezután a taxa állandó éves és rendes adóvá válik [...]*.”¹¹ A kamarák ezen felül az esetleges hátralékok szigorú behajtására is törekedtek, és e téren meglehetősen hatékonyan léptek fel a városokkal szemben. A következő években a városok adókedvezményeit részben eltörölték, részben adójuk összege a korábbinál nagyobb ütemben emelkedett, amit nem egy, hanem általában két, néha három évre vetettek ki. Emellett felelevenítették a kamarahaszna adó évenkénti kivetését, valamint a hátralékok szigorú behajtására olyan rendszabályokat hoztak, miszerint a háromszorosát kellett beszedni, ha a városok nem fizetnek.¹²

A 17. század utolsó harmadában bevezetett új adórendszer alapja a katonaság ellátásának igénye lett, mértéke megegyezett a Magyar Királyságban állandósuló császári-királyi katonaság élelmezési adagjainak (porció) mennyiségével. Miután az új adót a hadsereg mellett a főhadbiztosság és az alárendelt hadbiztosok szedték, ezért egyrészt a városok adóterhei a korábbiakhoz képest megnöttek, másrészt jóval beszedhetőbbekké váltak.¹³ A városok csak 1695-től érték el, hogy a rájuk eső részt a vármegyéktől külön állapítsák meg, így a korábbi időszakhoz képest adóterheik csökkentek.¹⁴ Emellett bevezették az alkohol és a hús után fizetendő fogyasztási adót (accisa), ami tovább növelte a városi lakosság adóterheit.¹⁵

Habsburg im konfessionellen Zeitalter. Bd. 1–2. Wien 2003–2004., Bd. 1. 123–173.; *Baráth Tibor*: A magyar állam adóügye, 1605–1648. Bp. 1929. 13–16.

¹¹ Arhív Mesta Košice, Supplementum H Spisy I. 5480/6. Nagyszombat, 1612. szeptember 16.

¹² *Baráth T.*: Adóügy i. m. 45–47.; *Németh I.*: Várospolitikai i. m. 1. köt. 245–257.

¹³ *Németh I.*: Várospolitikai i. m. 1. köt. 263–280. Újabbán lásd: *Oross András*: Ír ezredek Magyarországon. Adalékok az állandó hadsereg téli beszállásolásának gyakorlatához az 1690-es években. Hadtörténelmi közlemények 124. (2011) 117–144.; *Uő*: A Szepesi Kamara, a Habsburg-pénzügyigazgatás és katonai kiadások a XVII. század második felében. Fons 15. (2008) 97–170.

¹⁴ *Iványi Emma*: Esterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége (1681–1713). Bp. 1991. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai III. Hatóság- és hivataltörténet 10.) 174–179.; *Németh I.*: Várospolitikai i. m. 1. köt. 270–276.

¹⁵ *Peter Rauscher*: Zwischen Ständen und Gläubigern: die kaiserlichen Finanzen unter Ferdinand I. und Maximilian II. (1556–1576). Wien 2004. 56.; *Michael Stürmer*: Hungrier Fiskus – schwacher Staat. Das europäische Ancien Regime. Mit dem Zehnten fing es an. In: Eine Kulturgeschichte der Steuer. Szerk. Uwe Schultz. München 1986. 174–188., 283–284., 174.; *Michael Stoll-eis*: Pecunia nervus rerum. Frankfurt 1983. 65.; *Martin Körner*: Steuern und Abgaben in Theorie und Praxis im Mittelalter und in der frühen Neuzeit. In: Steuern, Abgaben und Dienste vom Mittelalter bis zur Gegenwart. Szerk. Eckhart Schremmer. Stuttgart 1994. (VSWG Beiheft 114.) 53–76.; *Wolfgang Reinhard*: Kriegsstaat Steuerstaat Machtstaat. In: Absolutismus ein Mythos? Strukturwandel monarchischer Herrschaft in West- und Mitteleuropa (1500–1700). Szerk. Ronald G. Asch – Heinz Duchhardt. Köln–Wien 1996. (Münstersche historische Forschungen 9.) 277–310.; *Andrea Pühringer*: Contributionale, Oeconomicum und Politicum. Die Finanzen der landesfürstlichen Städte Nieder- und Oberösterreichs in der Frühneuzeit. München 2002. (Sozial- und wirtschaftshistorische Studien 27.); *Marjolein C. 't Hart*: „The Devil or the Dutch” Holland’s Impact on the Financial Revolution in England, 1643–1696. Parliaments, Estates and Representation 11. (1991) 39–52., 43.; *Uő*: The Making of a Bourgeois State: War, politics and finance during the Dutch

A városok adóterhelése

A hadiadó (taxa) mennyisége – az összes szabad királyi várost számítva – a 16. században kivetésenként a 25 000 forintos átlagot nagyjából tartotta, nagy pénzhiány esetében azonban elérhette akár a 65 000 forintot is.¹⁶ Az adók kifizetéséből arra következtethetünk, hogy a városok gazdasági állapota ekkor még a Szakály Ferenc és Gecsényi Lajos által leírt prosperáló szakaszban volt. A 16. század közepétől állandósuló adó és katonai terhek ugyanis a magyarországi szabad királyi városokat nem terheltek meg olyan mértékben, hogy nagy nehézségekről beszélhetnénk. Az adókat általában ki tudták fizetni, sőt: az állandósuló háborús helyzetben nagy hiteleket nyújtottak a kamaráknak, részben készpénzben, részben a leszállított élelmiszerben és hadiáruban. Adóképességüket jól mutatja, hogy a városok által befizetett adó összege megközelítette a vármegyékből beszedett adókat, jöllehet utóbbiak kivett összege jóval nagyobb volt a városi adóknál.¹⁷ A hosszú háború évenkénti adókivetési idején sem fedezhetünk fel a legtöbb város esetében túlzott hátralékokat. Egyedül Körös és Kapronca városok esetében fedezhetjük fel azt a jelenséget, amely később az összes szabad királyi városra jellemzővé fog válni: a két városka a háború ideje alatt nem tudott semmilyen adót kifizetni. E két esettel együtt is a Magyar Kamara alá tartozó városok esetében a hátralék (összesen 16 359 magyar forint) nem érte el a kirótt adómennyiség 8 százalékát.¹⁸ A háború idején még az sem volt ritka, hogy a kamarák adósodtak el a városoknál (e kölcsönök nélkül sok esetben a kamarák fizetéseképtelenné váltak volna), amit a városok több évi adóiból és más kamarai jövedelmek átadásával törlesztettek. A mintegy 4000 fő lakossal rendelkező Eperjes gazdasági erejét mutatja, hogy a kamara a városnak a háború végén már 111 683 rajnai forinttal tartozott.¹⁹ A Magyar Királyság szabad királyi városainak terhelhetőségét jól mutatja, hogy a tizenöt éves háború ideje alatt összesen 350 309 rajnai forint taxát róttak ki rájuk.²⁰ Az állandó hadi kiadások városonként további, akár több ezer forintot jelentettek. A szabad királyi városok teherbírásiának reális megítélése szempontjából mindenképpen figyelemre méltó, hogy ezek az óriási kiadások csupán a 16. századot záró hosszú háborútól kezdve okoztak finánciális problémákat.²¹

Láthattuk, hogy a 17. század elejétől a városi adóterhek gyakoribbá és nagyobbakká váltak. Az adó összegét a háború alatt fizetett legmagasabb összegben határozták meg, amelyet fokozatosan emeltek, az összeg esetenként akár a

revolt. Manchester 1993. 86., 138., 164., 177.; *Norbert Winnige*: Krise und Aufschwung einer frühneuzeitlichen Stadt. Göttingen 1648–1756. Hannover 1996. A magyarországi bevezetésre: *Benczédi László*: Rendiség, abszolutizmus és centralizáció a XVII. század végi Magyarországon (1664–1685). Bp. 1980. (Értekezések a történeti tudományok köréből 91.); *Németh I.*: Várospolitikai i. m. 1. köt. 264–265.

¹⁶ HKA HFU RN 52. 1587. december fol. 155–243., RN 53. 1588. január fol. 190–192.

¹⁷ *Németh I.*: Várospolitikai i. m. 1. köt. 225–243.; *Kenyeres István*: A királyi Magyarország bevételei és kiadásai a 16. században. Levéltári közlemények 74. (2003) 59–103.

¹⁸ MOL Magyar Kamara Archívuma, Városi és kamarai iratok (E 554) Fol. Lat. 992. fol. 64–86.

¹⁹ *Németh I.*: Várospolitikai i. m. 1. köt. 233–244., 246., 371–389.

²⁰ MOL E 554 Fol. Lat. 992. fol. 64–86.

²¹ *Németh I.*: Várospolitikai i. m. 1. köt. 334–370.

33 000 forintot is elérte. A városok a megemelt adók fizetését az 1608/1609. évben meg tudták oldani, de az 1610-es évektől kezdve mind nagyobb hátralékokat halmoztak fel. 1610-ben a városok oly keveset fizettek be az előírt adóból, hogy olybá tűnt, mintha szinte megtagadták volna az adó fizetését. A városok hátralékai mind nagyobbak lettek, ezen a sorra elrendelt kamarai vizsgálatok sem segítettek, és a városok többsége a több ezer forint helyett csupán pár száz forintot tudott befizetni, így mindannyian sok ezer forintos hátralékokat halmoztak fel. 1668-ban Kassa például több mint 20 000, míg Eperjes és Lőcse több mint 10 000, Bártfa 5300, Kiszében 2441 forint adót nem fizetett be, jöllehet hátralékaik egy részét néhány évvel korábban engedték el.²² A felhalmozódott adóhátralékok a 17. század második felében már-már csőddel fenyegették a városok büdzséjét. A városok a hátralékok csökkentésében lényeges eredményt csupán akkor tudtak elérni, amikor az adóhátralék már többszörösen meghaladta a kivetett adó összegét, amely egyre csak nőtt: 1655-ben 29 városra összesen 139 300, 1663-ban 30 városra 182 000 forint taxát róttak ki.²³ A harmincéves háború hatásai tovább rontották a városok fizetőképességét, hiszen az erdélyi fejedelmek támadásai miatt hadikiadásaik jóval magasabbak lettek. A magyarországi kereskedők a háború okozta nehéz értékesítési körülmények miatt a magyar kiviteli hagyományos piacain, a német és a kislengyelországi városokban (Krakkó) már nem tudták értékesíteni a magyar mezőgazdasági termékeket.²⁴ A polgárság adófizetési képessége így csökkent, a század húszas éveitől a korábban viszonylag fizetőképes városi kasszák kezdtek kiürülni, a század közepétől pedig egyre gyakrabban kényszerültek arra, hogy földbirtokaikat elzálogosítsák. Ez hosszú távon tovább növelte pénzügyi gondjaikat, hiszen így onnan éveken át nem remélhettek jövedelmet.

A század utolsó harmadának adóreformjai tovább nehezítették a városok helyzetét, hiszen az új adók bevezetésével a városok korábbi taxahátralékait nem írták jóvá, és azok befizetését a kamara a század utolsó harmadában állandóan követelte tőlük. Emellett a városokat érintő új, magasabb összegű és kiszámíthatatlanabb adókat úgyszintén be kellett fizetniük. Az I. Lipót politikája ellen fellépő Wesselényi-összeesküvés leverését követően a pénzügyi szervek is jóval határozottabban léptek fel a városi adóhátralékokat felhalmozók ellen. A városokba bevonult német katonaságra bizton számító kamarák a hátralékokat a városi birtokokból hajtották végre, tovább csökkentve a városi jövedelmeket. A hátralékok mellett a kétféle adó (porció, accisa) fizetése miatt a városok egyre

²² MOL E 554 Fol. Lat. 955. fol. 56–58. Kassa, 1668. augusztus 22.; MOL Magyar Kamara Archivuma, Miscellanea (E 210) Civitatensia 36. t. No. 1–2. Pozsony, 1672. június 28.

²³ Nagy I.: A Magyar Kamara adóigazgatási i. m. 45.; Németh I.: Várospolitikai i. m. 1. köt. 257–262., 492–495.

²⁴ Zimányi Vera: Magyarország az európai gazdaságban, 1600–1650. Bp. 1976. (Értekezések a történettudományok köréből új sorozat 80.); Gecsényi Lajos: Bécsi kereskedők memoranduma a kelet-nyugati kereskedelemről (1615). In: Miscellanea fontium historiae Europaeae. Emlékkönyv H. Balázs Éva történészprofesszor 80. születésnapjára. Szerk. Kalmár János. Bp. 1997. 79–88.; Gecsényi Lajos: Folytonosság és megújulás Magyarország és a felnémet városok gazdasági kapcsolataiban a középkortól a kora újkorig. In: Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére. Szerk. Fodor Pál–Pálffy Géza–Tóth István György. Bp. 2002. 175–197.

jobban elszegényedtek, úgyhogy a kamara kénytelen volt a hátralékok nagy részét elengedni. A korszak három országgyűlésén (1681, 1687/88, 1708) a porciók és az egyéb haditerhek (vectura, szállás stb.) mellett taxát is kiróttak a városokra, összesen 134 173 forintot, amely azonban csak igen lassan folyt be. Előfordult, hogy 2000–3000 fős lélekszámú kisvárosok a század végére már 50 000 forint hátralékkal küzdöttek. A 17. század utolsó harmadát és a 18. század első évtizedét a Magyar Királyság történetében az oszmánok elleni visszafoglaló háborúk és a sorozatos felkelések (hegyaljai, Thököly, Rákóczi) határozták meg, amikor a városok egyszerre voltak kitéve a császáriak és a felkelők sanyargatásának, illetve a városok elfoglalásakor követelt, több tízezer forintos hadisarc kifizetésének. Az olyan, mintegy 2000 fős lakosú kisvárosok, mint Bártfa egyenként közel 10 000 forint értékben voltak kötelesek a hadsereg ellátását biztosítani.²⁵ Nagyszombat 1662-ben mintegy 7000 forintos adóssága 1702-re 27 000 forintra emelkedett, Kassa adósságai pedig 70 év alatt többszörösére emelkedtek. 1672-ben 18 000 forintról 1752-re közel 51 000 forintra.²⁶ A városok vezetése ebben a helyzetben nem tudott mást tenni, mint egyre másra vett fel hiteleket, zálogosította el a város birtokait.²⁷

Az adófizetési képesség romlása

A hátralékok mögött a városi polgárság adófizetési képességének rohamos csökkenése is állt. A jelenségre a városi levéltárakban jelentkező új adóelszámolás típusa is rámutat, ugyanis a 17. század első éveitől kezdve mindenhol megjelentek a polgárok által be nem fizetett adók összegzésére szolgáló ún. restanciajegyzékek. E kötetek feldolgozása sok esetben értelmetlennek bizonyul, mivel a hátralékokat nem személyenként és évenként lebontva, hanem az egyes adózó háztartásokban összegezve írták össze. Nagyszombat esetében azonban szerencsésnek mondhatjuk magunkat, mivel a restanciajegyzékek és az adókönyvek is évente fennmaradtak, és a restanciajegyzékek vezetése is alkalmat nyújt arra, hogy egy felületes elemzésre vállalkozzunk.²⁸ Az 1636. évi kötet szerint ekkor 9728,58 magyar forint be nem hajtott adóösszeget számolhatott a város. A város polgárai az első négy évben e hátralékok 70 százalékaról 25 százalékra csökkentették az összeget, majd a be nem hajtott adók aránya 20 százaléknál állandósult. Ez az arány sem mutat túl jó értékeket, de az 1660. és 1676. évi hátralékok befizetésének ütemével összehasonlítva kiderül, hogy nem

²⁵ Németh I.: Várospolitikai i. m. 1. köt. 262., 265–269., 277–278.

²⁶ Nagyszombatra lásd: H. Németh István: Die finanziellen Auswirkungen der osmanischen Expansion auf die Städteentwicklung in Ungarn. In: La fiscalità nell'economia europea secc. XIII–XVIII – Fiscal Systems in the European Economy from the 13th to the 18th Century. Szerk. Simonetta Cavaciocchi. Firenze 2008. 771–780.; H. Németh István: Vplyv osmanskej vojny na vývoj miest v Uhorsku a daňové zaťaženie slobodných kráľovských miest v Uhorsku v 16. a 17. storočí. Historický Časopis 56. (2008) 29–42. Kassa: MOL E 210 Civitatensia 15. t. 9. sz. Pozsony, 1672. június 28.; HKA Civitatensia RN 3 1756. január 5.

²⁷ Németh I.: Várospolitikai i. m. 1. köt. 244–280.

²⁸ Štátny archív v Bratislave, pobočka Trnava, Magistrat mesta Trnava (AMTr), Daňe a poplatky IIIb/71., IIIId/598–600.

ez az időszak volt a mélypont a város adófizetési moráljának tekintetében. E két utóbbi kimutatás szerint ugyanis az első évben mindössze a hátralékok egytizedét, vagy még annyit sem tudtak behajtani, és nyolc év elteltével sem sikerült ezt az arányt a fennmaradt összeg fele alá csökkenteni. Az eltérés különösen akkor feltűnő, ha a hátralékok visszafizetésének első négy évét vizsgáljuk. A két korszak trendjeit vizsgálva az 1636. évi törlesztések üteme jóval meredekebb, mint az 1660. és 1676. évié. (L. 1. ábra)

A 17–18. század fordulójának nehézségei is jól megmutatkoznak Nagyszombat adóelszámolásaiban.²⁹ Jóllehet az 1695-től kezdődő időszakot eleinte a szokatlanul magas adóterhek jellemezték, ám 1711-re ezek a terhek a korábban megszokott mértékre (4000 forint körül) csökkentek, ennek ellenére az adóhátralékok aránya szokatlanul magasra szökkent, volt olyan év, amikor a 90 százalékot is meghaladta, átlaga pedig több mint 40 százalék volt. Az adatokból kiszámolt trend szerint a város átlagos eladósodása e szűk két évtized alatt 25 százalékról 60 százalék felé nőtt, ami egyértelműen alátámasztja a városokról készült narratív források tudósításait. (L. 2. ábra)

Nagyszombat hátralékai, 1695–1711

Nagyszombat esetében a restanciajegyzékekbe évente beírták, hogy az adózók mennyit fizettek be a hátralékokból. Kassa esetében sajnos olyan restanciakönyvekkel találkozunk, amelyeknél csak úgy lehetséges ezt a fajta elemzést elvégezni, ha ezek a kötetek minden évből rendelkezésre állnának. Miután a 19. században a számadásokat és az adójegyzékeket kevés kivétellel kiselejtezték, ezért a továbbiakban a Nagyszombatban megfigyelteket kezeljük analógiaként, és próbáljuk megfigyelni, vajon más városokban hasonló tendenciákkal találkozunk-e. Kassa esetében öt olyan adókönyvet tudtunk megvizsgálni, amelyek a 17. század közepétől a végéig jellemezhetik a város adófizetőinek állapotát. (L. 3. ábra)

A diagram adataiból világosan kiderül, hogy a kassai elbeszélő forrásokból kimutatható kép a valóságot tükrözi: a kassai tanács azon törekvései, hogy szinte mindent eladva pénzre tegyenek szert, éppen a lakosság adófizető-képességének gyengülése következtében kiesett bevételeket volt hivatott pótolni. Ahogy az itt is kitűnik, a 17. század közepén még viszonylag kezelhetőnek tűnő összegről volt szó. A restanciajegyzékeknek a törlesztésekre vonatkozó adatai is arra mutatnak, hogy a 17. század közepén még elég jelentős összegek érkeztek be a városi pénztárba. 1648-ban több mint ezer, 1652-ben és 1668-ban több mint 800, 1654-ben pedig majdnem 500 forint folyt be a régi adósságokból. 1695-ben mindössze (nem tévedés) 55 forintot sikerült behajtania a város adószedőinek. Az adósságok egyébként éppen úgy, mint Nagyszombatban nagyon régi időkre nyúltak vissza: a 17. század közepén több mint két évtizedes adósságokat jegyeztek fel a kötetekbe, éppen úgy mint Nagyszombatban, ahol 1636-ban még 1608. évi adósságokat is feljegyeztek!

²⁹ AMTr Daňe a poplatky IIIb/98–99., 101–107., 109–111., 113–114., 116–118., 120.

Az eladósodás folyamata

Az 1695. évi értékeket látva nem csodálkozhatunk, ha arról olvashatunk az elbeszélő forrásokban, hogy Kassán 1684-ben előfordult, hogy a városi tisztviselők fizetésére sem volt elegendő pénz. Ennek megoldására a városi tanács csupán azt tudta kezdeményezni, hogy egyre sűrűbben utasította újabb kocsmák nyitására a városi grófot, aki a város gazdálkodásáért felelt.³⁰ A legtöbb városi önkormányzat kénytelen volt hiteleket felvenni ahhoz, hogy a kifizethetetlen kötelezettségeinek eleget tehessen. Pozsony esetében a számadáskönyvek nagyjából lehetőséget nyújtanak arra, hogy ezt pontosabban megvizsgálhassuk. A 17. század utolsó és a 18. század első harmadát felölelő évtizedekből kiválasztott évek tendenciája szerint a város gazdálkodását éppen a kölcsönökkel lehetett felszínen tartani.

Pozsony város gazdálkodásának pénzügyi mérlege

A diagram adataiból (l. 4. ábra) a Rákóczi-szabadságharc adatai hiányoznak (sajnos ezekhez a kötetekhez nem tudtam hozzájutni), de az 1704. év jelentős deficitje sejteti, hogy a visszaesett gazdasági tevékenység és a folyamatos háborúskodás milyen hatással volt a város gazdálkodására. A fenti diagram azt az állapotot mutatja, amely a felvett kölcsönöket is tartalmazza. Látszólag a város pénzügyi egyensúlya a pozitív irányba fordult, hiszen általában kisebb-nagyobb hiányokat, vagy még inkább többletbevételt fedezhetünk fel. Amennyiben azonban a folyamatosan felvett kölcsönöket kivesszük a városi gazdálkodás mérlegéről, jól látszik, milyen hatással járt volna a városra, ha egyszerűen nem élhetett volna ezzel a lehetőséggel. (L. 5. ábra)

A fenti adatokból jól látszik, hogy a város fizetőképességének fenntartása érdekében a kezdeti hiányok miatt felvett kölcsönöket követően igen nagy szükség volt az újonnan igénybe vett hitelekre, hiszen ezek nélkül (akkor is, ha a kamatok összegét kivonjuk a hiányból) nem lehetett volna fenntartani a város működését, valamint az adók fizetését. A tendencia jól látszik: a kezdeti nehézségeket követően a Rákóczi-szabadságharc volt olyan hatással a városi gazdálkodásra, hogy az a minduntalan felvett kölcsönökkel tudta csak fenntartani fizetőképességét. Ehhez természetesen hozzájárult a lakosság adófizetési képességének visszaesése, amelyet más városokban diagnosztizáltunk.³¹

Az 1670 előtt megismert tendencia tehát ebben az időszakban igen nyomós okkal, de még jobban felerősödött. Ha a városok tisztújítására kirendelt kamarai biztos elég körültekintően járt el, és fennmaradt a jelentése, megismerhetjük a városok által felvett hitelek nagyságát.³² A 6. ábrából jól láthatjuk, hogy a városok közül a legnagyobb adóssággal a 17. század második felében megváltakozott három város, illetve Sopron és Besztercebánya rendelkezett.

³⁰ AMK H III/2. pur. 30. fol. 6. 1684. február 24.

³¹ Pozsony esetében is rendelkezésre állnának adókönyvek, valamint restanciajegyzékek, de ezeket a levéltár kiköltöztetése miatt nem tudtam felhasználni.

³² MOL Magyar Kamara regisztratúrája, Protocollum restaurationum liberarum regiarum civitatum (E 34) passim.

A kamarai biztosok mindegyike azt emelte ki, hogy a megváltakozás összegének csak egy kisebb részét sikerült a városoknak (pénzben vagy az udvar számára teljesítendő élelmiszerben, konkrétan borban) kifizetniük, a többit kölcsönökből finanszírozták, amelyeket annak reményében vettek fel, hogy előbb-utóbb ki tudnak fizetni.³³ A kifizetések halogatását éppen a század végén bevezetett új adórendszer tette lehetetlenné.³⁴ A megváltásra felvett hitelek összege a 20 000 és 40 000 forint között volt, és a városok akkori helyzetében a tőkeösszeg törlesztése szinte elképzelhetetlennek tűnt. A ruszti tisztújításra kiküldött kamarai biztos véleménye szerint a város 45 000 forintos adósságainak kifizetésére vagy csökkentésére semmi eshetőség nem mutatkozott, utolsó reményként csak az Isten könyörületéből fakadó jobb gazdasági helyzetet tudta felemlíteni.³⁵ Ezen nem csodálkozhatunk, hiszen a fentebb ismertetett adóztatás magas adóösszegei nagyon megnehezítették a törlesztéseket. A városok között is kiemelkedő a Sopron által kifizetendő adósság óriási összege. A soproniak által felvett hitelek eredetét sajnos nem ismerjük pontosan, de a század végén a város tisztújításain megjelent kamarai biztosok mindegyike a város legnagyobb hátrányaként értelmezte. Az adósság összegének emelkedése a soproniak által fizetendő, de nem kifizethető katonai terhek ismeretében érthető. Csak 1695-ben ez az összeg a nagy haditerhek miatt 5000 forinttal nőtt meg, így az uralkodó kegyén kívül más reménye nem volt arra, hogy megszabaduljon ekkora adósságtól. A biztos 1696-ban ugyan benyújtott egy olyan tervezetet, amely az adóssághalmaz csökkentését segítette volna elő, de ekkora adóssággal nem tudtak megbirkózni. A biztosok egyhangú ítélete szerint a nagy katonai terhek miatt nem lehetett csökkenteni az összeget.³⁶ A folyamat más városokra is igaznak bizonyult, mivel Kőszeg és Szentgyörgy városokban is hasonló jelenséggel találkozunk, sőt Szentgyörgy esetében folyamatos eladósodásról számolhatunk be, hiszen 1702-ben már több mint 38 000 forintra növekedett a város korábban 25 000 forint körüli adóssága.³⁷

Pozsony esetében végeztünk el egy kísérletet arra, hogy megvizsgáljuk, vajon a számadáskönyvekből kinyerhető adatok elégségesek-e ahhoz, hogy megismerjük a folyamat részleteit. Pozsony esetében a számadáskönyvek bejegyzései arra mutatnak, hogy szintén folyamatos eladósodásra figyelhetünk fel. A számadáskönyvek adatai (7. ábra) arra mutatnak, hogy a város elsődlegesen a 18. századtól kezdve vett fel szinte minden évben újabb és újabb kölcsönöket, ami részben alátámasztja azt a jelenséget, amely elsődlegesen a Rákóczi-szabadságharchoz kötötte főként Buda eladósodását.³⁸ A kamatok visszafizetésénél azon-

³³ L. erre: *Bariska István*: A szabad királyi várossá válás ára. In: Kőszeg 2000. Egy szabad királyi város jubileumára. Szerk. Bariska István–Söptei Imre. Kőszeg 2000. 59–110.

³⁴ Ruszt esetében ugyan erről nem beszélhetünk, de ez a példa is jól mutatja, hogy még ilyen körülmények között is inkább vállalták a nehezen kifizethető megváltás összegének előteremtését annak érdekében, hogy a szabad királyi városi ranggal szabadabb rendi státuszba kerüljenek.

³⁵ MOL E 34 pag. 69–70., 195., 338–340., 389–390., 486., 537–538.

³⁶ MOL E 34 (Prot. rest. civ.) pag. 101., 248–250., 411., 495–496.

³⁷ MOL E 34 (Prot. rest. civ.) pag. 213–215., 338–340.; MOL A 20 (Litt. Cam. Hung.) 1702. Nr. 28.

³⁸ *Nagy István*: Buda város gazdálkodása és adósságai a XVIII. század első felében. Tanulmányok Budapest múltjából 12. (1957) 51–131.

ban egy állandó tételből arról értesülhetünk, hogy a 17. század hetvenes éveiben Pozsony város tanácsa egy hatalmas, 100 000 forintos összeget vett fel a pálos rendtől, amelynek 6 százalékos kamatai a város állandó kiadásai között található még a 18. század első harmadában is. E tétel nem szerepelt az általunk vizsgált évek között. A felvett adósságokkal ugyan sikerült befoltozni a városi pénztár lyukait, az adózók által be nem fizetett összegeket ezekkel a bevételekkel pótolták, de az adósságok újabb adósságokat szültek, hiszen az évente állandó szintű, vagy akár növekvő katonai terhek miatt nem tudták visszafizetni az adósságok jelentős részét, az adósságra rakódó kamatterhek pedig tovább növelték a városok likviditási gondjait.³⁹

A szabad királyi városok által a kamatokra kifizetett összegek valóban tetemesnek mondhatók. Kismarton, Breznóbánya és Szentgyörgy esetében a kamarai biztosok jóvoltából pontos információink vannak az éves kamat mértékére, a többi városnál pedig ezek az összegek csak megbecsülhetők. Kismartonnak a megváltkozás és a portiók miatt 24 500 forint adóssága volt, amire a kamatok évente 1800 forint újabb terhet raktak. Breznóbánya esetében ez közel 9 000 forinttal kevesebb volt, erre mintegy ezer forint kamatot fizetett, ami a városra kirótt repartíció 11 százalékát jelentette. Szentgyörgy adóssága nagyjából 30 000 forint volt. A kamatok elérhették a 2000 forintot. A biztos vizsgálata szerint még ez utóbbi összeg kifizetése is nagyon megterhelte a város költségvetését.⁴⁰ Ha Sopron egyre növekvő adósságára rakódó további kamatterheket az ismert és általánosan tekinthető 6 százalékos kamattal kiszámoljuk, megdöbbentő adatokhoz jutunk.

A 8. ábrán látható, hogy a város kiszámított kamatterhei a kezdeti 9000 forintról közel 12 000 forintra nőttek. Ha a számított kamat összegét a repartíció összegéhez hasonlítjuk, akkor végeredményként azt kapjuk, hogy a kamat összege az adott év portiójának 33–48 százaléka között mozgott, vagyis a teljes adó harmada és közel fele között volt! A Sopronnál sokkal kisebb Ruszt esetében is relatíve igen nagy összegekkel számolhatunk, átlag 2300–2400 forinttal. Ha a fertőparti városkára rótt hadiadó mértékéhez hasonlítjuk ezt az összeget, akkor a kamatok a teljes adó 15–22 százalékát tették ki, ami átlagosan a katonai kiadások egynegyede volt! Az arányok és a kamatokra kiszámított összegek mindkét esetben megdöbbentőek, hiszen Ruszt 17. századi országgyűlésenként kiszabott taxaterhelése nagyjából azonos nagyságú volt az adósságok után fizetendő kamat összegével.⁴¹ Pozsony esetében ugyanezek az adatok már a számadáskönyvek adatain alapulnak, amelyekből igazolhatjuk a Sopron és Ruszt esetében megfigyelteket. 1733-ban a számadáskönyvek bejegyzése szerint több mint 63 000 forint adóssága volt a városnak, amely tőkeösszeg után ebben az évben több mint 5000 forintot fizetett ki a város. A kamat összege azonban nem tekinthető minden évre érvényesnek, mivel több esetben figyelhetünk fel a számadáskönyvek bejegyzései között arra, hogy adott évben a

³⁹ Archiv Hlavného Mesta SR Bratislavy, Magistrát mesta Bratislavy (MMBr), Kammerrechnungen.

⁴⁰ MOL E 34 pag. 478., 510–512.

⁴¹ HKA HFU RN 316. 1687. szeptember fol. 142–146. Bécs, 1687. szeptember 10.

pozsonyi tanács visszamenőleg törlesztett kamatokat (főként a szerzetesrendek közül kikerülő) hitelezőinek. A 9. ábra adatai jól mutatják, hogy a város úgy fizette a kamatokat, ahogy arra képes volt. A diagram adatai bizonyos esetekben csalókák lehetnek, hiszen az 1730 és 1731. év kiemelkedő adatai abból adódtak, hogy bizonyos esetekben a kamatokkal együtt törlesztettek is, és ezt nem jelezték külön. Ha ettől eltekintünk, azt mondhatjuk, hogy a város igyekezett egy adott szinten tartani adósságait. Az 1733-ból idézett adat tanúsága szerint ugyanis abban az évben a törlesztések és az újabb adósságok felvételét követően mintegy 300 forinttal sikerült csökkenteni a város adósságainak összegét.⁴²

A törlesztés lehetőségei

A városok tehát igyekeztek adósságaikat féken tartani, ami a kamara által kirendelt biztosok is elsődleges feladata volt. A városok különféle bevételeikből igyekeztek minél többet beszedni, és – ha nem is oly gyakran – arra is volt példa, hogy a tőkeösszeg törlesztésével valamelyest csökkenteni lehetett a városokra nehezedő teljes összeget. Igaz ezek a törlesztések is csak olyan esetben voltak lehetségesek, amikor a városok valamilyen különleges bevétellel számolhattak, mint a háramlás miatt a városokra szálló polgári birokok eladása, egy megfelelően nagy hagyaték értékesítése, vagy ha megfelelő bormennyiséggel rendelkeztek, és különlegesen jó bortermő évet tudhattak maguk mögött. 1697-ben és 1702-ben Ruszt városa adósságainak egy tizedét tudta borainak eladásából törleszteni. Miután azonban az 1698. év már rossz termést ígért, ezért a biztos véleménye szerint törlesztésre semmi esély nem mutatkozott. És valóban. Az 1698-ban regisztrált 36 000 forintos adósság két év múlva már 45 000 forintra módosult. 1702-ben azonban a törlesztett 4000 forint mellett a város tanácsa kénytelen volt 8000 forint hitelt felvenni.⁴³ Pozsonynak a következő évben szintén elraktározott borainak eladásával sikerült lecsökkenteni adósságait mintegy 3000 forinttal.⁴⁴ Az adósságok e módon történő rendezése azonban olyan hátrányokkal járt, hogy a város bortermésének egy összegben kifizetett vételára esetenként éppen egyik legnagyobb jövedelmétől, a bor kicsiben történő ki-mérésének jövedelmeitől fosztotta meg a városokat. Az adósságok felhalmozódása más területen is nagyon káros hatással volt a városok gazdálkodására. A pozsonyiak mindenesetre a 18. század első felében is igyekeztek visszafizetni kölcsöneiket, sokszor úgy, hogy a törlesztéshez további kölcsönöket vettek igénybe.⁴⁵ A 10. ábra adatai jól mutatják, hogy a legtöbb esetben a kölcsön felvétele és visszafizetése ugyanarra az évre esett, vagyis egyik kölcsönt részben a másiból fizették. Sok esetben erre azért is volt szükség, mert a lejárt kölcsönöket vissza kellett fizetni a hitelezőknek, és új lehetőségeket keresni, mivel jellemzően az egyházi intézményeken kívül a magánszemélyektől felvett kölcsönök lejáratára rövidebb volt.

⁴² MMBr, Kammerrechnungen, K 321 pag. 163.

⁴³ MOL E 34 pag. 389–390.; MOL Magyar Kancelláriai Levéltár, Litterae Camerae Hungaricae (A 20) 1702. Nr. 28.

⁴⁴ MOL E 34 pag. 564.

⁴⁵ MMBr, Kammerrechnungen.

A további eladósodás megakadályozása végett a városokkal kapcsolatban a kamara általánosan tiltotta további hitelek felvételét.⁴⁶ Ahogy ezt Pozsony példáján láthattuk, kevés sikerrel tehettek, hiszen ebben az esetben a város csődöt jelenthetett volna. A hitelek növelésének akadályozása mellett a kamara különféle javaslatokat tett a városnak, amelyeket a kamarai biztosnak jogában állt statútumként elrendelni a városok vezetése felé. Péterffy János Ferenc kamarai biztos már 1716-ban, a Rákóczi-szabadságharcot követő első nagyobb tisztújítási vizsgálat kapcsán meghagyta Sopron városának, hogy a tőkeösszeg csökkentése érdekében a város erdeiben található fát értékesítse. A község mindemellett az javasolta, hogy a város nyolc falujából négy (Meggyes, Harkau, Wolffs, Wohndorf) censusát teljes egészében a tőkeösszegek visszafizetésére fordítsák, valamint a falvak robotját pénzben váltassák meg a jobbágysággal, illetve a mézszárszékek jövedelmét is erre a célra fordítsák. Számításaik szerint ebben az esetben évente összesen majdnem 8000 forintot lehetne erre a célra fordítani.⁴⁷ Az adósságok nagy összege egy névtelen feljelentőt is arra ösztönzött, hogy 1729-ben, miután már több mint egy évtizede nem járt kamarai biztos Sopronban, arra kérje a kamarát, hogy küldjön ki biztost; erre az egyik legnagyobb érve az volt, hogy – egy egyszerű polgár számára horribilis összegnek számító – több mint 100 000 forintos adósságot fel kell számolni.⁴⁸

A kamarai biztosok sürgetésére és aggodalmára a városi tanács részéről válaszként általában csupán nyugtatgatást kaptunk a forrásokból. Még 1733-ban is csupán annyit tudtak meg a biztosok a városi tanácstól, hogy a felvett hitelek nem fenyegetnek összeomlással, a kamatokat rendben fizetik.⁴⁹ Történt ez annak ellenére, hogy a Magyar Kamara elrendelte: az adósságokról a városi tanács két héten belül készíttessen részletes jegyzéket, pontosan feltüntetve az aktuális hitel összegét, a felvétel évét, a hitelezőt valamint a fizetendő kamatot, illetve azokat az alapítványokat, amelyeknek a pénzét szintén a város kezeli, és amelyekből kifizetéseket kell eszközölnie.⁵⁰ A kimutatás ugyan nem készült el két héten belül, mivel a városnál lévő fogalmazvány példányán egy augusztus 25-ei dátum szerepel, de végül a kamara kézhez vehette a város adósságairól készített listát. Ebből kiderült, hogy a város valódi eladósodása még ezt a hatalmas összegnek tűnő summát is meghaladta, igaz, a 17. század végén megismert összeget nem, így a város eladósodása nem nőtt lényegesen, csupán a régi kölcsönök egy részét újakkal váltották fel. A kamarai biztos 1734. évi jelentésében részletesen felmérte a város bevételeit, kiadásait és az összes, Sopron gazdálkodásával kapcsolatos tételt. A gazdálkodást lényegesen befolyásoló tényezők között sorolta fel a város által felvett, de mindaddig vissza nem fizetett hiteleket. Az összegsört az alapítványok tőkeösszegei kezdték meg, amelyek felsorolták

⁴⁶ Nagy I.: Buda város i. m. 90–94., 118.; MOL Magyar Kamara regisztratórája, *Litterae Camerae Scopusiensis* (E 23) 1721. december 3., 10., 1723. október 5., 1724. október 27.; MOL E 210 *Civitatensia* 8. t. 12. sz.

⁴⁷ MOL A 20 1716. No. 29.

⁴⁸ MOL A 20 1729. No. 7.

⁴⁹ Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár Soproni levéltára, Sopron város levéltára (SVL) Lad. XI. et L. Fasc. II. No. 92.

⁵⁰ SVL Lad. XI. et L. Fasc. II. No. 86. Pozsony, 1733. május 28.

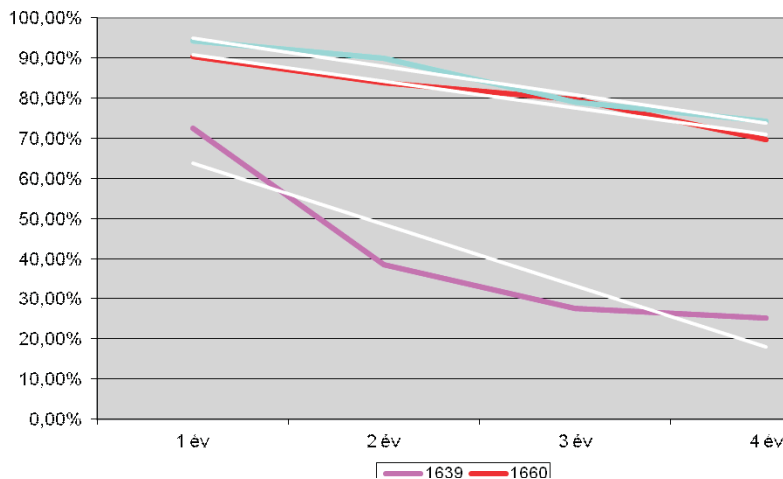
azokat az alapítványokat és letéteket, amelyeket a város kezelt. Ez a tétel 7540 forintot tett ki. A többi, mintegy öt oldalon felsorolt adósság terhelte ekkor még, 1734-ben a városi kasszát. A sort egy 1668-ban felvett kölcsön nyitja meg. A 17. század végéről összesen mindössze hat tétel szerepel, de ezek között a jezsuitáktól felvett 20 000 (!) forintos tétel kiemelkedik az összes addigi, és az azt követő tételek közül. Hozzá kell tenni azonban, hogy a legrégebbi hitel után már 66 éve fizették az öt-, a jezsuitáknak pedig már 34 éve a hatszázalékos kamatot! A következő században egymást követik az egy-három évente felvett hitelek, amelyek után általában az általunk korábban is számított hatszázalékos kamat terhelte a hitel felvevő várost. A végösszeg óriási, ha figyelembe vesszük, hogy ezek nagy részét már hosszú évekkel korábban felvette a város: 177 136 forint 20 dénár, vagyis a 18. században felvett és még vissza nem fizetett hitelek mintegy 150 000 forintot tettek ki. Ha kiszámoljuk, mennyi ennek a nem csekély hiteltőkének az éves kamata, elég jelentős összeget kapunk. A felvett hiteleket egyébként nagyjából fele-fele arányban 5, illetve 6 százalék kamattal vették fel. Az éves kamat így összesen 9757 forintot és 16 dénárt tett ki! A város nehéz finansziális helyzetét mutatja, hogy számos kölcsön után még a kamatot sem voltak képesek kifizetni, néha több évre visszamenő kamatos kamattal számolt elmaradásokról tudunk. A biztos számításai szerint összesen 6930 forint 38 dénár kifizetetlen kamattal tartozott a soproni tanács hitelezőinek. Igaz, a biztos megjegyzi, hogy a város nem került bele abba az adósságspirálba, amelybe a felső-magyarországi városok közül sokan, mivel nem voltak olyan jövedelmei, amelyeket zálogba kellett volna vetnie, és így is csökkent volna a számba vehető bevételek nagysága.⁵¹ A város kimutatásában mindenesetre szerepelnek azok a tételek is, amelyeknek a tőkeösszegét csökkentették, vagy teljesen visszafizették. Ebből kiderül, hogy a tanács valóban úgy járt el, hogy a felvett hiteleket újabb hitelekkel igyekezett visszafizetni, és eközben valamelyest csökkenteni a teljes tőkeösszeget. 1720 és 1733 között ugyanis összesen 204 098 forint hitelt vettek fel, és ezenközben 224 424 forint tőkét fizettek vissza, vagyis a teljes tőkeösszeg mintegy másfél évtized alatt több mint 20 000 forinttal csökkent.⁵² A soproniak adóssága mindenesetre valóban hatalmasnak mondható, hiszen Buda ugyanekkor 100 000 forintos adósságot tudhatott magáénak, ami azt vonta maga után, hogy a kamara által 1737-ben kiküldött bizottság tagjai végül a teljes budai tanácsot, a polgármestert és a bírót elbocsátották hivatalából.⁵³

⁵¹ MOL A 20 1734. No. 4.; SVL Lad. XI. et L. Fasc. II. No. 93.

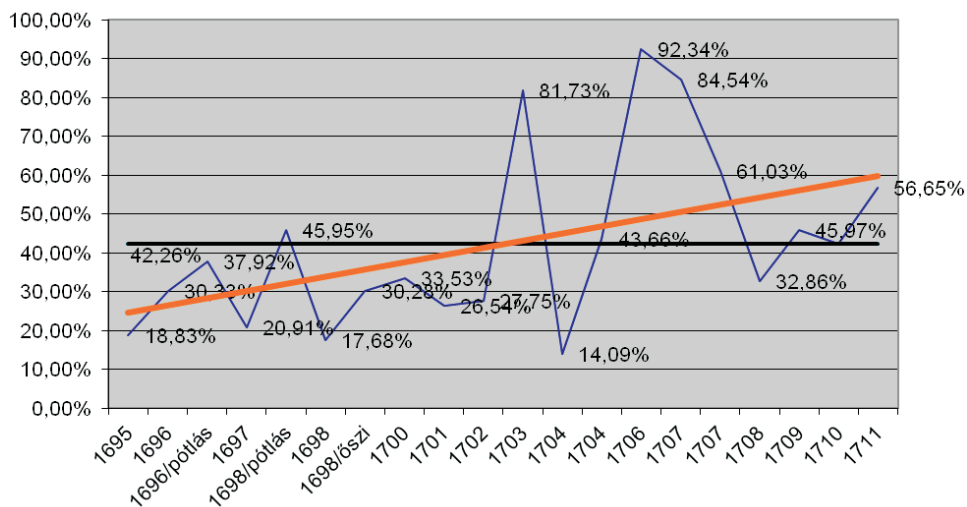
⁵² SVL Lad. XI. et L. Fasc. II. No. 93.

⁵³ Nagy I.: Buda város i. m. 114–119.

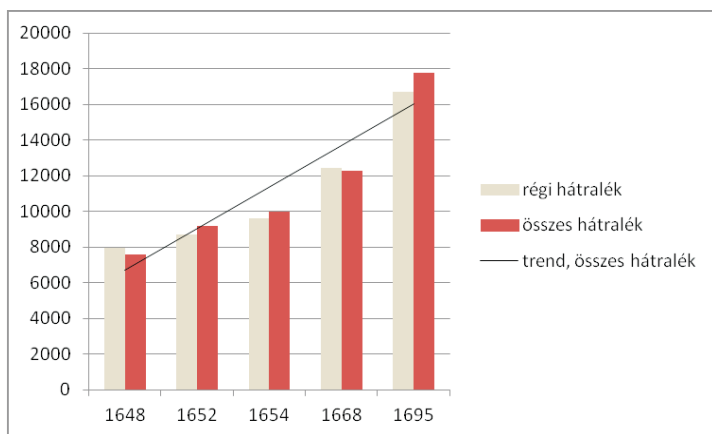
Függelék

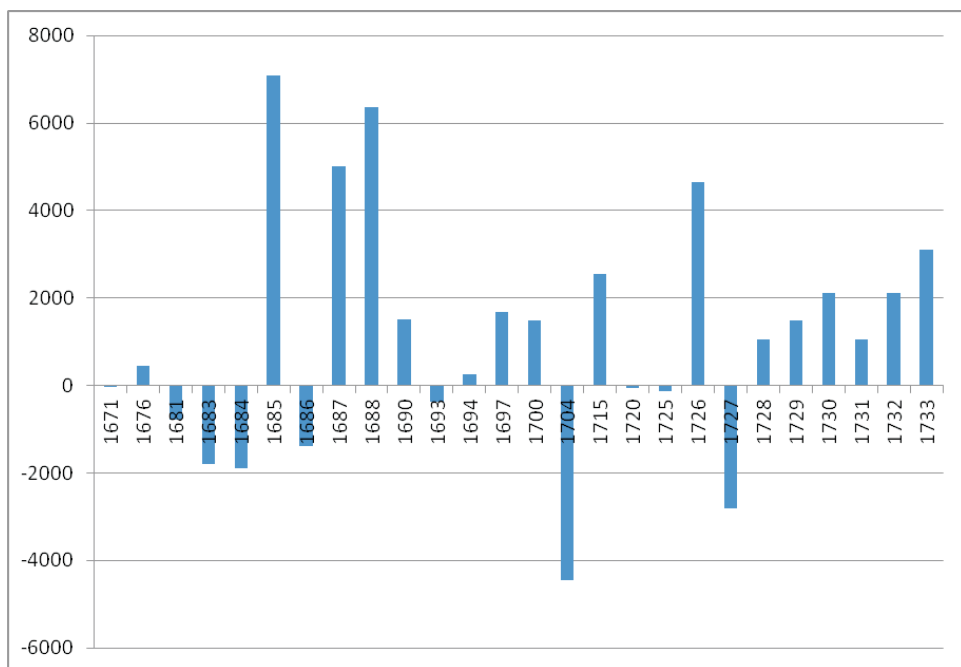
1. ábra. Nagyszombat adófizetőinek fizetési morálja az első négy évre vetítve

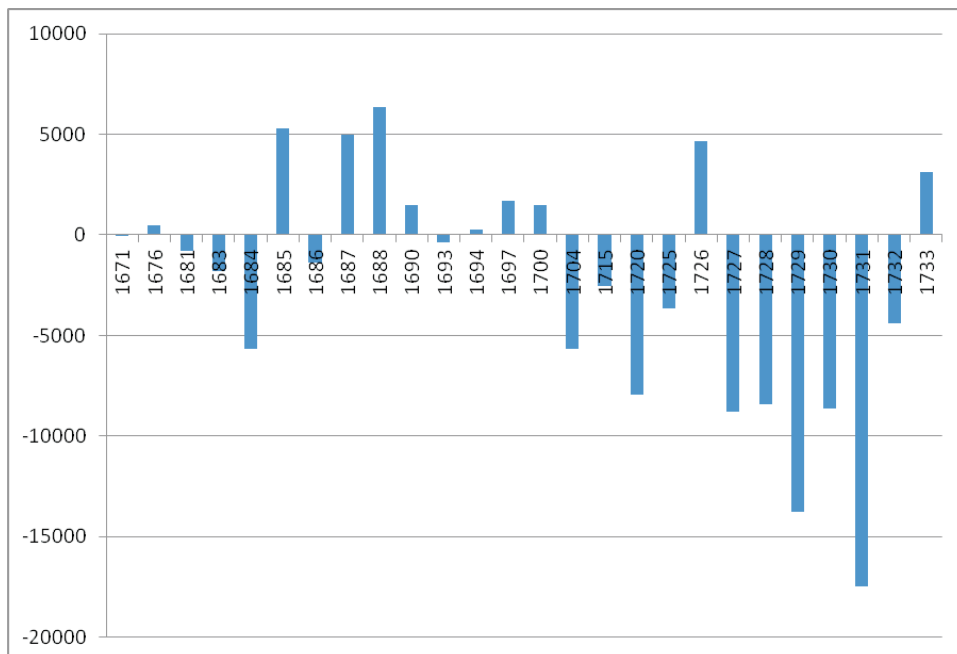
2. ábra Nagyszombat adófizetőinek hátralékai (1695–1711)

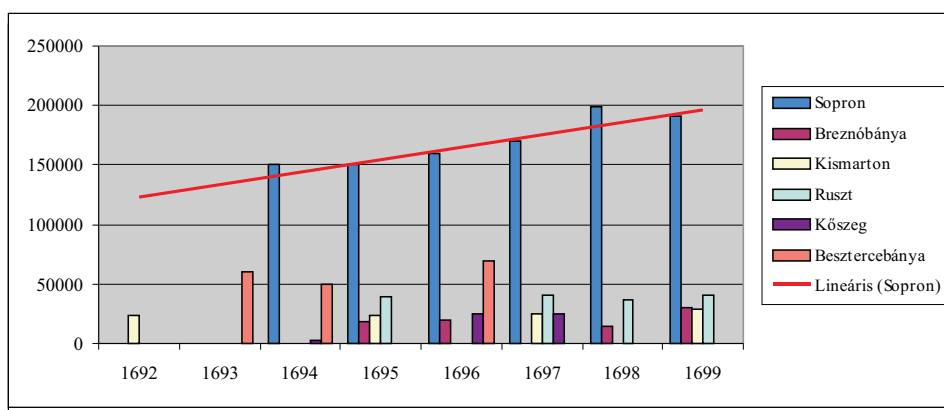
3. ábra. Nagyszombat adóhátralékai (1648–1695)

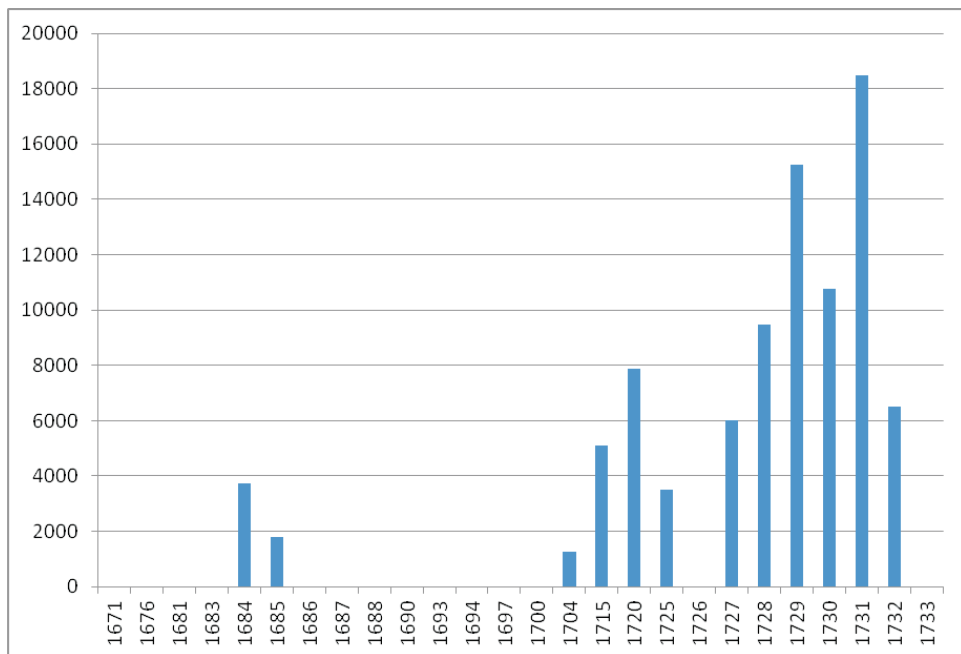
4. ábra. Pozsony város gazdálkodásának pénzügyi mérlege (1671–1733)

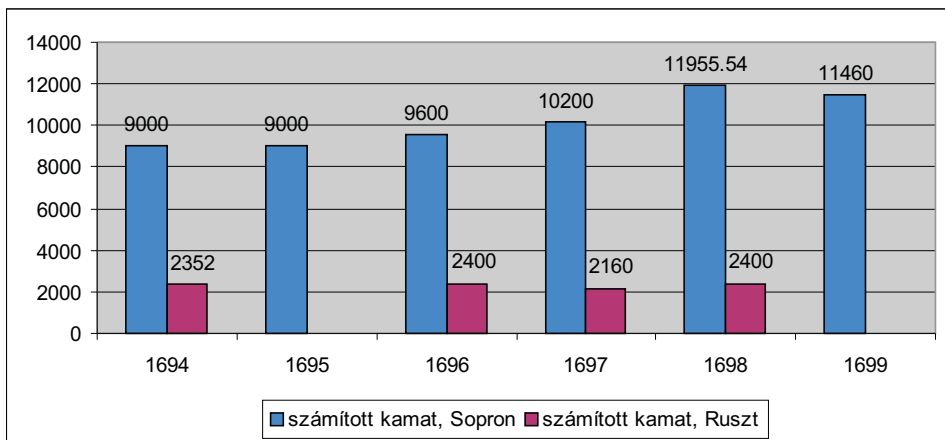
5. ábra. Pozsony város gazdálkodásának pénzügyi mérlege a felvett kölcsönök nélkül (1671–1733)

6. ábra. Városi adósságok (1692–1699)

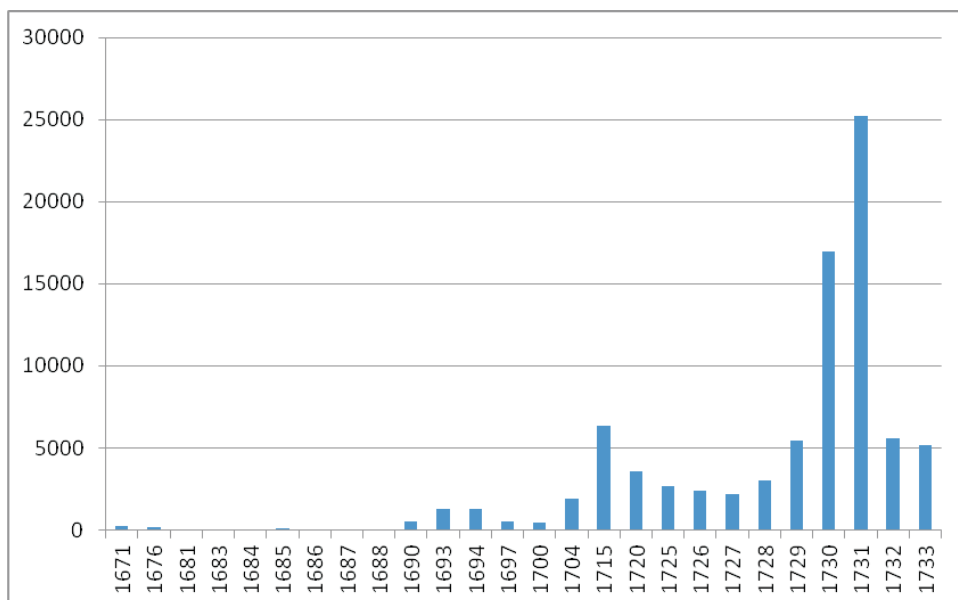

7. ábra Pozsony város által felvett kölcsönök (1671–1733)

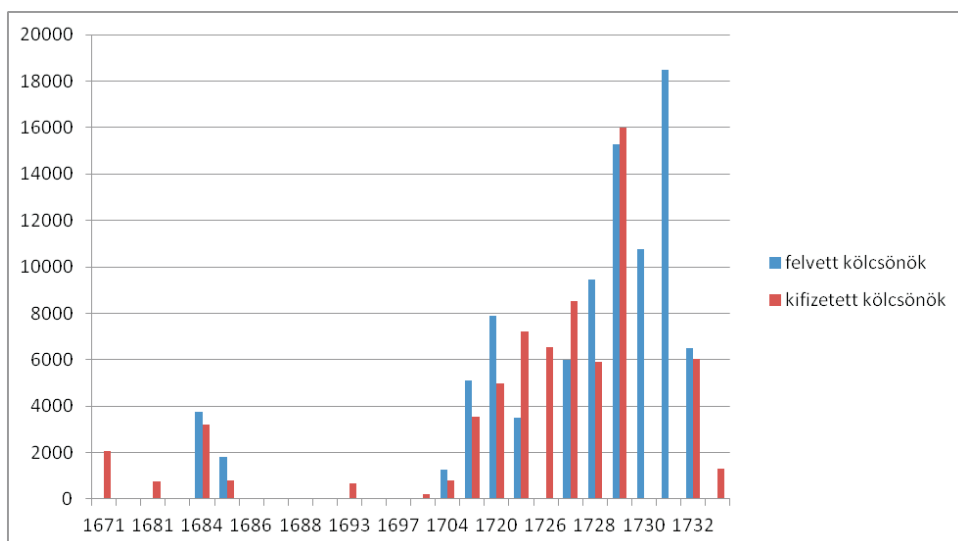

8. ábra. Sopron és Ruszt adósságainak számított kamata (1694–1699)

9. ábra. Pozsony város által kifizetett kamatok összege (1671–1733)

10. ábra. Pozsony város által felvett és kifizetett kölcsönök összege (1671–1732)